

Pozitivna svrhovitost kazne

Stipe JURIČ

»U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš« (Post 3,19a).

Sažetak

Analizirajući biblijsko izvješće o prvom čovjekovu grijehu, kažnjavanju prijestupa i protezanju patnje na sve ljude (Post 3), autor članka vidi u njemu osudu čovjeka prošlosti te istodobno navještaj spasa, najavu njegove konačne integracije odnosno uskrsnuća. U riječima kažnjavanja naglasak je na životu, a ne na smrti. Istina, najavljuje se patnja, težak život i smrt, ali i oslobađanje mukâ upravo u trenutku smrti i utmuća tijela. Tada će Bog koji kažnjava i usmrćuje ponovo oživjeti čovjeka, obući njegovo smrtno i raspadljivo tijelo besmrtnošću i neraspdljivošću (usp. 1 Kor 15,53). Čovjek je stvoren iz ništavnosti, iz praha zemaljskoga (Post 2,7), iz zemlje uzet je, prah je, u prah će se i vratiti (3,19a). Tako je, čovjek je prah, ali prah Božji. Svemogućnost Božja je zapravo i glavni razlog biblijskog optimizma. Bog kažnjava i obara čovjeka, ali ga ne ostavlja u njegovoj nevolji. On upravlja njegovom sudbinom, jer je čovjek stvorenje koje je kao takvo izašlo iz njegovih ruku, prašina tla koju Bog neprestance drži u svojim rukama i oblikuje, uvijek iznova diže, zove na život i oživljuje udahnujući mu svoj duh. Bog je osudio čovjeka da padne u vlast Smrti, da bi ga iz same utrobe smrti nanovo zovnuo na život; šalje ga u prah, da bi ga iz praha u kojem sniva ponovo probudio (usp. Dn 12,2).

1. Prvi grijeh i posljedica grijeha: patnja i smrt¹

Tekst jahvističkog dokumenta o prvom čovjekovu grijehu (Post 3) jedan je od najvažnijih i neprijeporno najslikovitiji iskaz o nastanku patnje te

1 Iz obilate literature spomenimo neka djela: J. Coppens, *La connaissance du Bien et du Mal et le péché du Paradis: Contribution à l'interprétation de Gen., 2-3*, Bruges-Paris-Louvain, 1948; A.M. Dubarle, *Le péché originel dans l'Écriture*, Paris, 1958; Id., *Quelques questions sur le péché originel*, u: VSp 118 (1968) 61-69; P. Grelot, *Reflexions sur la problème du péché originel*, u: NRTh 89 (1967) 337-375; 449-484; H. Haag, *Biblische Schöpfungslehre und kirchliche Erbsündenlehre*, Stuttgart, 1967; Id., *Der »Urstand« nach dem Zeugnis der Bibel*, u: ThQ 148 (1968) 385-404; P. Humbert, *Étude sur le récit du Paradis et de la Chute dans la Genèse*, Neufchâtel, 1940; L. Ligier, *Péché d'Adam et péché du monde, I-II*, Paris, 1960-63, str. 161-231, 270ss; S. Lyonnet, *La problématique du péché originel*, u: »Le mythe de la peine«, Paris, 1967, str. 101-120; F.C. Tennant, *The Sources of the Doctrine of the Fall and Original Sin*, 1903; N.P. Williams, *The Ideas of the Fall and Original Sin*, 1927.

njezinu proširenju na sve ljude. Grijeh, kojemu je kazna plaća, je trajno zlo koje je aktivno nazočno u svijetu od dana Adamova prekršaja. Opisujući prvi grijeh, biblijski pisac želi prije svega upozoriti na činjenicu da zlo ne potječe od Boga, već od čovjeka i napasnika – zmije.² Isto tako, suočen s velikim problemom patnje i zla u svijetu, napose s problemom smrti, patnjom žene, znojem muškarca i sl., pisac želi prenijeti poruku i naglasiti svoje duboko teološko uvjerenje kako patnja koja pritišće čovjeka nije postojala u početku, nije činila prvobitno čovjekovo stanje. Patnja i smrt su došli poslije kao izravna posljedica grijeha. Bog je sve stvorio dobro. Međutim čovjek, zaveden napasnikom – zmijom, jednim napadajem na Božje gospodstvo i pravo koje pripada samo Bogu, upropastio je sve. Poslije čega autoru, koji se poslužio semitskim shvaćanjem društvenog jedinstva i solidarnosti, nije bilo teško protegnuti Adamovu krivnju na sve njegove potomke. Odatle dakle zaključni rezultat: čovjekovo zlo i patnja potječu i još uvijek izviru iz Adamova prekršaja, koji je ubrzo potom postao moć. Prapovijest prvih ljudi ponavlja se u životu svih ljudi. Biblijski su pisci više nego svjesni univerzalnosti grijeha i zla u svijetu, što potvrđuju i neke izričite tvrdnje, npr.: »Nema čovjeka koji ne griješi« (1Kr 8,46), »Zar je smrtnik koji pred Bogom pravedan? Zar je čovjek čist³ pred svojim Stvoriteljem?« (Job 4,17; usp. 15,14),⁴ »Ako se, Jahve, grijehâ budeš spominjao, Gospodine, tko će opstati?« (Ps 130,3). Ovo retoričko pitanje psalmista pretpostavlja, naravno, negativan odgovor.

- 2 Prema kršćanskom tumačenju prvoga grijeha, Adamov grijeh, koji je naveo Boga da kazni ljude, je prije svega čovjekov grijeh, a ne grijeh nekoga božanskog ili nebeskog bića (tako npr. židovski apokrifni spis iz 2. st. pr. Kr. 1Henok 6,1ss, vjerojatno temeljeći svoje pripovijedanje na pučkoj legendi o gorostasima iz Post 6,1-4). Ako je Adamov grijeh, čovjekov grijeh, onda je riječ o grijehu počinjenju u vremenu, u ljudskom vremenu. Riječ je o grijehu ljudskom povijesnom i osobnom. Prebirući naime povijest spasenja sadržanu u Bibliji, penjući se do prvog čovjeka, Adama, opažamo da ona vrlo dobro razlikuje postanak čovjeka od nastanka grijeha i patnje. Ali, upravo zato što je biblijski izvještaj povijest postanka čovjeka, grijeha, patnje, iako ne povijesni, znači da grijeh i patnja nisu tvorili izvorno stanje čovjekovo, nisu sastavni dio njegove prvobitne naravi, nego su posljedica osobnog i promišljenog, dakako, grješnog Adamova čina.
- 3 Termin *thr* (biti čist) dolazi obično u kontekstu kultne čistoće i izražava čisto stanje kako predmeta, tako isto i osobâ koje se veoma lako moglo izgubiti materijalnim dodirima, neovisno o bilo kakvoj moralnoj odgovornosti. Ovdje pak izraz »čist« označuje ponajprije čovjekovu savršenost i svetost, tj. čudorednu čistoću, budući da dolazi kao usporedba izričaja *sadaq* (biti pravedan). Iako biblijski pisci znaju za kultnu i čudorednu čistoću, često ne prave razliku, barem ne onu strogu, već podrazumijevaju istodobno obadvije čistoće.
- 4 Ova temeljna doktrina izrečena je upitno poradi emfaze, jer se piscu tvrdnja činila odveć važnom. Stvoritelj, transcendentno biće, pravedno i čisto po naravi, je naime Bog što stoluje u svom prebivalištu, visokom i svetom, i izmiče svakom uspoređivanju. Međutim čovjek, pa makar bio neporočan i pravedan poput Joba komu na »zemlji nema ravna« (Job 1,8; 2,3), je samo stvorenje i put, loman i propadljiv kao trava, slab i grješan.

1.1. Stvarnost i univerzalnost patnje i smrti

Patnja, razna stradanja i nedaće te kojekakva trpljenja su činitelji koji oštrimice udaraju čovjeka kao takvog. Po patnji i ljutoj boli što zahvaćaju sve ljude čovjek je čovjeku brat. Sve stvorenje, čitava Zemlja, svi ljudi, bogati i siromašni, mali i veliki, stari i mladi, pojedinci i zajednica – trpe. Nema podneblja koje bi bilo pošteđeno od teškog bremena patnje. Svi ljudi bez razlike moraju polagati taj ispit. Ne radi se o teoretskom pitanju, nego o praktičnom svagdašnjem problemu i ispitu. Otkada postoji, čovjek mora trčati po trnju i stajati zmiji na rep. Čovječanstvo kao takvo pati kao đavao u plitkoj vodi, izdiše u jecajima natovareno križevima. Svi mi trpimo različito. Bezbrojni su uzroci toj našoj patnji: bolesti, strah od smrti, mržnje, zavade, zavisti, ljubomore, rastave, prirodne katastrofe, ratovi itd. Ilustracije radi uzmimo, npr., strašni *prljavi* rat što bjesni u našim hrvatskim zemljama i čiji smo mi svjedoci! Nije li samo taj rat, što nam ga nametnu Sotona, nevidljivi neprijatelj i »ubojica ljudi od početka« (Iv 8,44), odnio na desetke tisuća ljudskih života? Samo je tijekom ovoga rata Sotona, utjelovljen u osvajačke velikosrpske političke i crkvene strukture, zavio u crno na stotine tisuća osoba. Riječ je ponajviše o patnji nevinih i nedužnih osoba. Tko će i kako će moći opravdati neizmjernu bol i nepravdu pred licem Božjim? Netko će međutim morati položiti račun o tolikim zlodjelima, budući da je Božji sud članak vjere i SZ i NZ, te tvori dio kršćanskog *Creda*.

Patnja te razne muke i nevolje su vječni problem čovjekov. Patnja nije nastala danas, a nije ni od jučer. Trpljenje zbog ovoga ili onoga i borba za goli život nisu samo značajke našega vremena. Otkako čovjek postoji, rekli bismo, mnogo toga mu ide naopako. Jedan od najboljih i najrazumljivijih razloga staroga i modernog bezboštva je upravo patnja. Problem patnje i zla je tvrd orah, zamršena enigma, stvarnost koja je najveći izazov za čovjeka kršćanina; to je najteža zapreka i najgorče iskušenje za njegovu vjeru. Poput drugih ljudi, kršćanin je često ogorčen zbog patnje, posebice zbog njezine »nepravilne« distribucije, budući da mu se čini da je nasumce nabacana i nejednako raspoređena. Zbog toga pokatkad negoduje protiv Boga te mu prigovara da je sklon bezbožcima, da kažnjava pravedne i pobožne i sl. Mnogima je neshvatljiva sama činjenica postojanja zla i patnje u svijetu. Slabima i neupućenima, štoviše, čak je povodom za sumnju u postojanje Boga, njegovu dobrotu, ljubav i pravednost. To se obično događa kada patnja dođe nenadano, kada »pokuca« u zao čas. U tom se trenutku čovjek ljuti na Božju beščutnost i pita: zašto baš ja? Događa se također da čovjeku, uronjenu usred paklenih muka, naglo oslabi njegova dojučerašnja željezna volja te popucaju šavovi njegove vjere u bolje sutra, u drugi život.⁵

5 Treba biti načistu s tim da Bog nije stvorio čovjeka da bi ga predao patnji, da bi ga izručio smrti. Bog nas je stvorio da živimo i njegova nam volja jamči život i sreću

Poput patnje, i smrt je sveopća. Svi znaju da je život kratak, a smrt stalna. Njoj se ne zna ni dan ni čas. Svaki čovjek iskusi smrt. S njom se svatko mora osobno suočiti, jer: »Tko živ smrti vidjeti neće?« (Ps 89,49a; usp. Mt 16,28; Lk 2,26; Iv 8,51s; Heb 2,9). Čovjek može nijekati i zanijekati Božju opstojnost, međutim nitko živ ne može zanijekati stvarnost smrti, nijekati njezinu neizbježnost za svakoga čovjeka. I bezbožac je osuđen na smrt. I za njega je smrt stvarnost u pravom smislu riječi. Prelistavajući biblijske tekstove, opažamo da su u njima smrt i život, život i smrt glavne teme. Pišući o životu i smrti, biblijski pisci govore o veoma konkretnim stvarnostima. Prikazuju ih kao temeljne činjenice i glavne stvarnosti egzistencije svakoga čovjeka, a nikako kao nekakve irealne ili apstraktne stvarnosti. Napose su veoma konkretni i plastični opisi smrti, na koju gledaju kao na normalan završetak života. Smrt je prestanak života. I svetopisamski nauk i židovsko poimanje znaju za baštinsku smrt, što znači da uzrok smrtnosti vide u Adamovu prekršaju. Pavao je nedvosmišlen: »Kao što po jednom čovjeku uđe grijeh u svijet a po grijehu smrt, tako smrt priđe na sve ljude jer svi sagriješite« (Rim 5,12). Pavao ovdje pripisuje Adamu ne samo smrtnost, kojoj podliježu svi ljudi, nego i totalnu zaraženost grijehom, kojoj, također, podliježu svi ljudi. Isto tako u 1Kor 15,21s Pavao pripisuje smrtnost Adamu, iako ovdje misli više na duhovnu smrt: »Po čovjeku je došla smrt (...) U Adamu svi umiru.«

Iz rečenoga proizlazi da Biblija ne promatra smrt kao nekakvu običnu bezuzročnu pojavu ili prirodnu nesreću, odnosno sudbinu, što se prije ili poslije mora sručiti na čovjeka i čiju uzročnost nitko ne može protumačiti. Biblija je jasna kada promatra smrt kao posljedicu grijeha prvoga čovjeka, kao nekakvu vrstu nagrade ili kazne za Adamov grijeh, odnosno kao posljedicu izričite osude Božje (Post 3,12). Smrt je, poput patnje, posljedica i plaća za grijeh.

2. Bog je protegao patnju na sve ljude (Post 3,16-19)

Tekst Post 3,16-19 donosi iskaz o nastanku patnje i njezinu proširenju na sve ljude. Ako uzmemo tekst u strogo doslovnom smislu, zamijetit ćemo da se u njemu govori samo o porođajnim mukama (r. 16) i čovjekovu

prema kojoj svojevoljno težimo i radi toga nam je došao u susret u svome Sinu. Međutim, patnja koja nas tišti, zlo koje pritišće svijet, u intimnoj je vezi s grijehom, posljedica je grijeha, točnije kazano, posljedica je pogrešne odluke, zle opcije ljudske slobode koja je kvalitativno odredila naš položaj, stanje u kojem se nalazimo. Odgovarajući na pitanje zašto je Bog dopustio da njegova stvaralačka volja doživi poraz, dobro odgovara P. Grelot: »S jedne strane, ne bi mogao stvoriti čovjeka slobodna a da ne uzme ozbiljno njegovu slobodu, kao što to napućuje Post 3. S druge strane, ulazak grijeha i smrti u svijet ne mogu kako bilo da bilo promijeniti njegov dobrohotan nacr; naprotiv, oni su omogućili očitovanje dobrote u ekonomiji obećanja, koje od sada leži u osnovi čitanja povijesti«, n. čl., str. 373.

izdržavanju života s trudom (rr. 17-19).⁶ Autor je međutim u svoj izvještaj obuhvatio i uključio sve čovjekove poteškoće i brige, muke i nevolje koje ga danomice prate u stopu, muče i progone, ogorčujući mu život od trena dolaska na ovaj svijet pa sve do njegova ponovnog vraćanja u prah. Pogledajmo sada najprije tekst Post 3,16-19:

»A ženi reče: 'Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodarit nad tobom.' A čovjeku reče: 'Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! – evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svoga! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš tã iz zemlje uzet si bio – prah si, u prah ćeš se i vratiti.«

Ako malo pomnije čitamo ovaj izvještaj o kažnjavanju prekršaja prvoga ljudskog para, iz njega možemo razabrati nekoliko važnih teoloških zaključaka koji nisu napisani niti izravno iskazani. Prije svega iz navedenog teksta proizlazi da patnja nije bila uključena u izvorni Božji plan i da nije činila prvobitno čovjekovo stanje. Što znači da su patnja i smrt došle poslije, da su ušle u čovjekov svijet tek s Božjim pripuštanjem nakon čovjekova grijeha, zašto je kriv čovjek, a uzrok demon. Izvještaj o padu s kojim započinje povijest čovječanstva sadrži pravo bogatstvo i pruža veoma važnu pouku, iako riječ grijeh nije tu izrečena. Adamov se grijeh tu očituje, u biti, kao neposluš, kao čin kojim se čovjek svijesno i hotice opire Bogu kršeći jednu od njegovih zapovijedi (Post 3,3). Ne htijući ovisiti o svome Stvoritelju, izopačili su onu vezu koja je čovjeka vezivala s Bogom. Muke i nevolje, bol i svekolika patnja čovjekova su, dakle, izravna posljedica Adamova grijeha. Prema semitskom shvaćanju, predak jednog plemena ili naroda nosi u sebi sve koji su »potekli iz njegovih bubrega«, tj. čitavo potomstvo, ma kako mu drago da brojno bilo. U njemu su stvarno izraženi svi njegovi potomci; oni su u njemu uključeni. U tom slučaju je Bog pokretač svih bolova i svekolike patnje, ne zmija iz Post 3,1ss.14s koja je uzrok čovjekovu padu, dok je Adam opet kriv za sve. Bog je razastro patnju po ljudima, a »zmija«⁷ je, dakako, imala udjela u tome, budući

6 Izvještaj o Adamovu grijehu u svom sadašnjem obliku, primjećuje J.L. McKenzie, želi istaknuti da su nevolje čovječanstva potekle od grijeha: *The Literary Characteristics of Genesis 2-3*, u ThSt 15 (1954), str. 568. Grijeh je zapravo unio pomutnju u Božji stvaralački plan, »remeti red stvaranja«, M. Chaine, *Le livre de la Genèse*, Paris, 1949, str. 51.

7 Ovdje, naravno, nije riječ o pravoj zmiji, opasnoj životinji koja gmiže po trbuhu i jede prašinu a koja je Božji stvor kao i sva ostala zvjerad (Post 3,1.14), nego o literarnom motivu. Radi se o zmiji simbolu koja utjelovljuje tajanstveno, nevidljivo i nedokučivo zlo biće te njegove spletke, čijom su zavišću grijeh, patnja i smrt došli u svijet (usp. Mudr 2,24), i koje biblijski pisci poistovjećuju s davlom. Zmija je, možemo tako reći, naslikano zlo biće. Ona ga poosobljuje, predoduje, izražava. To istodobno ne znači da

da je zavela prve ljude i dala povod da patnja i smrt dođu na ljude. Ali kolikogod Bog nije uzrok ljudskoj patnji, on ju je protegao na ljudski rod; on se s njome poslužio i još uvijek je koristi i proteže na sve ljude kao sredstvo kazne i otkupljenja.

Budući da se žena dala zavesti od zmije, »najlukavije od svih zvjeradi«, a prvi čovjek bio popustljiv te podlegao napasti,⁸ oni su krivi *in persona*, zašto su odmah i bili kažnjeni. Zato se bol, promatrana u svjetlu izvještaja o prvom čovjekovu grijehu, prezentira kao kazna za neki čovjekov pragrih, odnosno istočni grijeh. Bog je zamislio čovjeka posve drukčijega, htio ga je onakva kakvoga je stvorio, tj. sretna i zadovoljna, htio ga je poštediti od patnje i kojekakvih životnih muka i nevolja. Međutim čovjek, koji je bio sjedinjen sa Stvoriteljem vezom životne i prvotne ovisnosti a koju je morao slobodno izražavati u poslušnosti njegovoj volji, pogriješio je. Iako misterij grijeha nadilazi ljudski svijet i poimanje, ipak nam se čini da se Adamov prekršaj sastoji u odbacivanju one prvotne ovisnosti o svome Stvoritelju, u kidanju veze koja mu je pomagala da shvati kako on nije bog, kako je ovisan o Bogu koji mu daje život i koji ga oživljuje a da toga i nije svijestan. Proizlazi dakle da je čovjek sâm kriv što su se patnje sručile na njegovu glavu, jer se pokazao nezahvalnim i nedostojnim toga Božjeg dara. Svojim neposluhom i susljednim padom čovjek je upropastio i izobličio svoje prvobitno stanje. Pad prvih ljudi prouzročio je patnju i sve druge nedaće što ih čovjek susreću u životu, uključujući i onu najstrašniju od svih – smrt, koje je Bog, kao neku vrstu plaće za grijeh, protegao na sve njihove potomke. Pisac teksta se ovdje poslužio semitskim poimanjem o uzajamnoj odgovornosti, nekoj vrsti solidarnosti čitavoga čovječanstva s praroditeljima Adamom i Evom, budući da je svaki čovjek dio jedinstvenog organizma. Što znači da se krivnja jednoga odražuje na svima, kao što će i zasluga jednoga, Krista, biti na korist svima (usp. Rim 5,12ss).

je zmija zlo biće koje je donijelo zlo na svijet, da je ta zoološka vrsta skrivila čovjekov pad, ili da je u toj životinji nastanjeno zlo počelo. Uzročnik čovjekova grijeha je zlo biće ili davao, kojega je autorova domišljatost preobukla u zmiju, vjerojatno zato što je zmija u mnogim starim religijama, posebice kod Izraelovih susjeda, bila predmetom kulta.

- 8 Ne prihvaćamo mišljenje onih egzegeta koji odbacuju dvotisućljetnu jednodušnu teološku interpretaciju 'zmije' kao obličja đavla i sotonskih sila. Tako npr. G. von Rad izjavljuje: »Teško da je zmija u zamisli pripovjedača utjelovljenje demonske sile, a sigurno ne Sotone«, (*Das erste Buch Mose. Genesis Kapitel 1-12,9*, Göttingen, 1950, str. 70). Slično misli i C. Westermann: »Kada J dopušta da vješta zmija, Božje stvaranje, zavede čovjeka i ženu, on time kaže da je nemoguće znati podrijetlo zla. U potpunom smo čudu pred činjenicom da je Bog stvorio biće koje može zavesti osobe na neposlušnost. Podrijetlo zla ostaje prava tajna. Najvažnija stvar koju J ima reći ovdje je da nema etiologije za podrijetlo zla. Mitsko tumačenje koje bi točno odredilo podrijetlo, uništilo bi to. Slažem se s onim što kaže W. Zimmerli: 'Napastovanje... stoji kao nešto apsolutno neprotumačivo; pojavljuje se iznenada usred dobra što ga Bog stvori. Tu će ostati kao neka zagonetka'« (*Genesis 1-11*, London, 1984, str. 239).

2.1. Žena i čovjek su kažnjeni, ali nisu prokleti kao zmija i zemlja

Osuda prekršaja prvoga ljudskog para formulirana je u vidu dvostrukoga odvojenog kažnjavanja: najprije žene, a onda čovjeka, već prema kronološkom redu krivnje. obraćajući se Evi, Bog veli: »Trudnoći tvojoj muke ću umnožiti, u mukama djecu ćeš rađati.⁹ Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom« (r. 16). Zatim je na red došao čovjek: »Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem.¹⁰ U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš« (rr. 17-19).

Odmah poslije grijeha došao je razdor u prvu ljudsku obitelj. Grijeh je izopačio ne samo vezu koja je čovjeka vezivala s Bogom nego i sklad koji je vladao među prvim ljudskim parom. Nutarnja radost, sreća i mir što su izvirali iz prijateljstva s Bogom i iz međusobnog prijateljstva, umah su nestali. Adam i Eva su sami zamijetili da je među njima nastao poremećaj, da se nešto dogodilo: »Tada se obadvoma otvoriše oči i vidješe da su goli« (3,7). Što znači da čak i prije nastupa zaslužene kazne, kao nekakve plaće za grijeh, koja je samo potvrdila nastali raskid, čovjek i žena se kriju pred Bogom (3,8) i koriste prigodu da izliju žuč jedno na drugo. Adam se, uz optužbu (3,12), posvema desolidarizira od Eve koju mu je Bog dao kao pomoć (2,18). Od toga trenutka povijest ljudskog roda, pojedinca i zajednice satkana je od kojekakvih razdora.

Na temelju maloprije navedenog teksta proizlazi da su odmjerene kazne pogodile krivce u njihovim bitnim svojstvima. Žena otad osjeća posljedice kazne kao majka i kao supruga. Kao majka, izložena je neprilikama, opasnostima i strahovima od trudnoće i porođajnih bolova, ali je istodobno zadovoljna i radosna zbog materinstva. Otkako se kazna sručila na prvi ljudski par, plod ljubavi između muža i žene dan im je uz veliku neizvjesnost, k tome uz cijenu porođajnih bolova.¹¹ Kao supruga, žena je izložena

9 Ove riječi, prema Bedi Časnom, figurativno pristaju Crkvi, zaručnici Kristovoj, čije se muke nakon prvog grijeha umnažaju rađajući Bogu duhovno potomstvo. Crkva rađa svoju djecu u mukama, brinući se za njih da ih đavao ne zavede, kao što je zmija zavela Evu (*Libri quatuor in principium Genesis usque ad nativitatem Isaac et Ismahelis adnotationum*, (ed. Ch. W. Jones), Corpus Christianorum 118/A, Turhout, 1967, str. 67).

10 Pseudojonatanov i Jeruzalemski Targum, kao da su htjeli pojasniti genezu čovjekova teškog stanja, nadodaju u r. 18: »Adam odgovori i reče: 'Molim te, Gospodine, za ljubav što je pred licem tvojim da ne budemo smatrani za životinje, hraneći se poljskom travom. Idemo dakle raditi, kako bismo, zahvaljujući trudu i radu naših ruku, mogli jesti hranu od plodova skinutih sa zemlje, te se na taj način pred tobom mogla praviti razlika između sinova ljudskih i tovarnih životinja.«

11 Prokletstvo se, naravno, ne odnosi na ženu kao osobu, na njezinu plodnost i majčinstvo ili općenito na ljudsko djelo rađanja. Stoga se nikako ne može i ne smije govoriti o ženi prokletnici ili, što je još gore, o prokletstvu ljudskog djela rađanja, samo zato što žena rađa u velikim bolovima, jer je to djelo povezano s patnjom. Svaki porođaj, ma kako bio težak i bolan, je na koncu konca Božji dar te istodobno velika i mukom izborna pobjeda života nad smrću. Porođajni su bolovi cijena tog trijumfa. Uz to su znak kazne. Vječno podsjećaju ženu na prvi grijeh koji je poremetio iskonski red i narušio sklad koji je vladao među prvim ljudskim parom.

mogućim razočaranjima i frustracijama. Premda silno želi da se uda i stvori obitelj, uvijek postoji velik rizik da joj samovoljni muž ne dadne sve ono što obeća i što ona priželjkuje, a što mu je dužnost. Osim toga postoji mogućnost da se namjeri na odveć prezahtjevna muža koji je može u svako doba izvrnuti poniženjima različite vrste. Umjesto da je ostala čovjeku ravna kao njegova prava pomoć koja mu sasvim odgovara, osobito bračnim zajedništvom, žena je odjedanput postala njegovom zavodnicom koja strepi od ploda njihove bračne ljubavi.

Što se tiče muškarca, grijehom narušeni sklad zahvatio je i njegov život pa će se i on morati svakodnevno u svom životu i radu susretati s problemima koji će ga neprestance podsjećati na grijeh.¹² Umjesto da bude Božji vrtlar i obrađuje Edenski vrt,¹³ čovjek se odsad, da bi preživio, mora boriti sa zemljom koja mu je postala škrta i neprijateljska. Bog je naime smjestio čovjeka u Eden, u lijep i dobar stvoreni svijet (2,9), da bi ga obrađivao i čuvao kao nadstojnik (2,15).¹⁴ On je htio da Adam potvrdi svoje vrhovništvo nad životinjama nadijevajući im imena (2,19s) te da ovlada prirodom i podloži je, pri tome pomno pazeći da je ne uništi ili pobožanstveni. K tome je dobio izričit nalog da se mora množiti i napuniti zemlju. Kao slika Božjeg gospodstva, čovjek je morao podložiti zemlju svojoj vlasti. On naime od samog početka ima zadaću da gospodari zemljom ili, drukčije kazano, da bude Božja prisutnost na zemlji. Na podbadanje zmijske, međutim, najprije Eva, a potom i Adam, posumnjaše u be-

12 Nema dvojbe, smatra J. Calvin, »da su sve čovjekove bijede i nevolje ovoga života, koje su bezbrojne, proizišle iz jednog izvora (...) i da su plod grijeha«, (*Le livre de la Genèse* (ed. A. Malet – P. Marcel – M. Réveillaud), »Commentaires de Jean Calvin sur l'Ancient Testament«, I, Genève, 1961, str. 86). Beda Časni, nav. dj., str. 68, veli da je »zemlja prokleta zbog grijeha čovjekova da rada trnje, kako bi uvijek ljudima stavila pred oči krivnju čovjekova grijeha, tako da ih opomene da se odaleče od grijeha i obrate Božjim zapovijedima.«

13 Jahvistički pisac, možemo slobodno reći, je prvi teolog rada. Prema njegovoj tvrdnji, rad je jedna od najznačajnijih dimenzija koje ispunjavaju čovjekov život prije grijeha. Čovjek je dakle još u raju morao raditi: »čuvati i obrađivati vrt« (2,15). A to znači da rad nije posljedica grijeha, jer je postojao i prije njega. Međutim, težina rada, trud i znoj su nadošli s grijehom. Iz rečenoga ne smijemo zaključiti da su trud i znoj ekvivalent prokletstva rada kao takvog. Rad, koliko god bio težak, nije izgubio svoj prvotni smisao. Čovjekova situaciju u kojoj se našao poslije grijeha moramo promatrati u svjetlu događaja u koju je zapala žena. Čovjekova kazna mora biti u suglasnosti s kaznom žene. Što se tiče žene, kazali smo da se nikako ne može govoriti o prokletstvu djela rađanja zbog porođajnih bolova koji prate to djelo. Isto tako je nemoguće gledati u čovjeku koji radi i muči se prokletnika zemlje. Grijeh je učinio zemlju prokletom, odatle trud i znoj, međutim ni na koji način nije učinio rad prokletim.

14 Pošto je u zmijsi prepoznao đavla, »gospodara zračnog kraljevstva, duha koji je sada na djelu među nevjernicima« (Ef 2,2), koji mislima došaptava sve ono što može, a čijim se savjetima odupiru i ne daju prevariti oni »koji njegove nakane vrlo dobro poznaju« (2Kor 2,11), sv. Augustin zaključuje: »Čovjek ga subzija, ako čuva raj. Bog je naime postavio čovjeka u raj da ga obrađuje i čuva: kao što se kaže za Crkvu u Pj 4,12: 'Vrt zatvoren i zdenac zapečaćen', gdje je ulaz nagovaraču izopačenosti zapriječen«, (*De Genesi contra Manichaeos II*, 14, PL 34, str. 206s).

skrajno dobrog i darežljivog Boga i sve pokvariše. Nakon tog prekršaja sve se između čovjeka i Boga izmijenilo. Gubitak edenske sreće i bijeda našega sadašnjeg stanja su plod prvoga ljudskog grijeha. Vrt što ga je Bog zasadio u Edenu i predao čovjeku u vlasništvo pretvorio se u prokletu i prema čovjeku neprijateljski nastrojenu zemlju. Od tog mu trenutka njezina rodna površina uporno uskraćuje svoj plod. Njegov dotadašnji rad u vrtu, koji mu je išao uspješno i glatko kao popu kod oltara i koji ga je više odmarao nego umarao, odjednom se pretvorio u muku i znoj, u mučan i konačno bezuspješan rad (Ps 90,10; Prop 2,11). Rad više nije ono što je bio, nije više čovjekova odmarajuća rekreacija. Kraj prijateljavanja s Bogom je i kraj čovjekova prijateljavanja sa zemljom. Tako zemlja za čovjeka nije više raj, a njezino obrađivanje i svaki drugi rad nisu više njegova oktrjepa. Grijeh je navukao na zemlju pravo prokletstvo pa ona sada, umjesto obilnim plodovima, rađa čovjeku »trnjem i korovom«. Prema jahviističkom teologu, dakle, tegoba rada je prokletstvo, a ne rad kao takav. Ljudski rad nije izgubio svoj izvorni smisao i vrijednost, iako je prestao biti čovjekovim osvježanjem i zabavom. Iako mu ne polazi za rukom i makar čovjek ne radio ništa bez muke i znoja, čovjekov je rad bio i ostao razmah Božjeg stvaranja,¹⁵ produžetak njegova rada, ispunjavanje njegove volje. To hoće reći da kazna nije nikakav Božji zakon koji propisuje rad, budući da je čovjek radio i prije nego što je sagriješio, kao što smo maločas kazali. Rad je zakon ljudskoga života otkako je stvoren, a nikako posljedica grijeha.¹⁶

2.2. Ne otuđivati se od zemlje

Zemlja, prema biblijskim izvještajima, je Božje stvorenje (Post 1,1; 2,4), obdareno tajanstvenom snagom života i plodnosti (2,7.19), čiju je snagu uvelike umanjio grijeh (3,17ss). Iako Božje vlasništvo, Bog ju je predao čovjeku u posjed da bude providnosni okvir njegova života. Otada je čovjek gospodar i upravitelj zemlje (2,8.15; Sir 17,1-4) i svojim radom utiskuje u nju svoj pečat. Otuda između njih onaj svestran i izravan odnos, iako ne baš srdačan. Međutim, u životu svakog čovjeka veoma je važan njegov odnos s obradljivom zemljom (*'adamah*). Najprije postoji čvrsta veza iz-

15 Govoreći o vrijednosti ljudske djelatnosti, saborski oci tvrde da svaka ljudska djelatnost, pojedinačna i kolektivna, odgovara Božjoj zamisli: »To također vrijedi i za najobičnije dnevne poslove. Muževi i žene koji, pribavljajući za sebe i svoju obitelj sredstva potrebna za život, tako razvijaju svoju djelatnost da prikladno služe društvu, s pravom mogu smatrati da svojim radom dalje razvijaju Stvoriteljevo djelo, da služe dobroti svoje braće i da osobnim radom doprinose povijesnom ostvarenju Božje zamisli«, *Gaudium et spes* 34.

16 Opširnije o tome usp. npr.: P. Benoît, *Le travail selon la Bible*, u: »Lumière et Vie« 20 (1955), 73-86; M. Riber, *Il lavoro nella Bibbia*, Bari, 1969; E. Testa, *Il lavoro nella Bibbia*, Assisi, 1959.

među njega i nje zbog toga što je čovjek načinjen od zemlje (2,7; 3,19; usp. Iz 64,7; Jr 18,6), zato je ona u određenom smislu njegova majka. Osim toga, čovjekov život posve zavisi od njezina bogatstva i od rodosti njezine površine. On je, htio to ili ne, s njom združen. I poslije grijeha, zemlja je ostala čovjekova druga, njegov izdržavatelj. Ona svojim plodovima podupire i održava njegov život, prati ga od dolaska na ovaj svijet do smrti, unatoč činjenici da je među njima neprijateljstvo na djelu.¹⁷ Tlo je zemaljsko proketo zbog Adamove krivnje, pa se čovjek s trudom hrani i u znoju lica svoga zarađuje kruh svoj.¹⁸ Ne jede više sladak kruh kao samonikli plod zemlje, već gorak kruh plod teška života i mučna rada, jer mu zemlja uskraćuje negdašnju obilnost uroda. Umjesto da se dragovoljno podlaže čovjeku, ona ustaje protiv njega, rađa mu »trnjem i korovom«.¹⁹ Zemlja je naime, skupa s ostalim stvorenjem, protiv volje podvrgnuta kvarenju (usp. Rim 8,20). Tako zemljin inat i korov ne znače samo propadljivost svijeta već upućuju i na čovjekovu grješnost. Stoga bi čovjek trebao biti više svijestan i danomice misliti na svoju pratilju koja ga hrani. Kao što žudi za ponovnom intimnošću sa svojim Bogom, čovjek bi trebao češće razmišljati o pomućenosti odnosâ sa zemljom, kao i o tome kako postupa s njome. Ako li već ne može sanirati u početku nastali lom, onda barem može ne praviti veći jaz i produbljivati postojeće neprijateljstvo. Jednom riječju, ne treba se previše otuđivati od zemlje. Ako je zem-

- 17 G. von Rad ističe da su odnosi između čovjeka i žene prije grijeha bili veoma dobri. Zemlja je bila njegova hraniteljica i majčinska potpora njegove egzistencije. Među njima je vladala jednodušnost i kreacionalna solidarnost. Ali je u to stanje složnosti, u taj odnos savezništva i sljubljenosti došao lom i otuđenje, koje se očituje u nijemom i zagriženom hrvanju između čovjeka i obradive površine. Sadašnje je stanje takvo »kao da neko prokletstvo leži na zemlji, koje uskraćuje čovjeku lak prinos izdržavanja«, (nav. dj., str. 76).
- 18 Kruh o kojem je riječ, veli Beda Časni, »je Isus, prema Iv 6,35.48: 'Ja sam kruh života... koji sîde s neba.' Jedemo ga u znoju lica svoga, jer inače ne možemo uzići pred Boga velikoga, ako li ne s mukom potrebne patnje«, (nav. dj., str. 68).
- 19 Izvještaj o prvom čovjeku poljodjelcu koji obrađuje škrtu zemlju (Post 3,17ss) nikako ne odgovara sredini kakva je bila u doba prvog čovjeka. Jahvistički pisac naime ne opisuje prve dane čovjekova života nakon što ga je Bog »istjerao iz vrta edenskoga da obrađuje zemlju«. Znajući samo da su praroditelji stvarno sagriješili i da su zlo i patnja proizišli iz njihova grijeha, te ne znajući ništa kada i kako se to dogodilo, autor na maštovit način rekonstruira onodobnu situaciju, služeći se pritom pučkim tradicijama iz vremena prije Mojsija, koje su sadržavale neke elemente glede društveno-kulturne sredine nezopotamijske i palestinske civilizacije. U tom smislu J. A. Soggin, kao prije njega G. von Rad, nav. dj., str. 76 (koji se svojedobno nadahnua člankom J. Bergish, *Die Paradieserzählung. Eine literargeschichtliche Studie*, u ZAW 50 /1932/, str. 101s), vidi u tom pripovjedanju kombinaciju dviju tradicija. Prva je sadržavala zgrade i nezgrade polunomada koji je živio na rubu obradljiva teritorija u pustarama, gdje je nalazio oskudne i škrte pašnjake za svoju stoku, k tome i nešto hrane za sebe. Druga je tradicija pripovijedala o sirijsko-palestinskom rataru, felahu, koji je intenzivnim i teškim radom nastojao skinuti oskudnu hranu s brjegovite i planinske zemlje, koju su suše, pljačke i ratovi sve više i više činili nesigurnom (*Genesi I-II*, Genova, 1991, str. 88).

lja zbog njega prokleta (Post 3,17), pa mu sada zbog tog prokletstva što je pritišće uskraćuje laku proizvodnju plodova, čovjek se ne bi trebao radi toga udaljavati od nje, a još manje uništavati je nemilosrdno, i tako pojačavati nijemu borbu, kako mu ova ne bi sasvim uskratila svoga roda ili ga, što je još gore, progutala, kao što je jednom rastvorila svoja usta da proguta s ruke Kainove krv brata njegova Abela (4,1).

2.3. *Obrađivanje proklete zemlje oplemenjuje čovjeka*

Budući da je čovjekov rad bio i ostao u skladu s Božjom voljom, priključen na njegov stvaralački naum, on mora u svako doba biti odraz Stvoriteljeva djelovanja i svjedočiti o Božjoj prisutnosti u stvaralačkim podvizima. Bog također radi od početka i neprestano (Iv 5,17), iako se ne umara, ne sustaje (Iz 40,28). Njegovo je djelo stvaranja opisano gestama radnika (Post 2,2.7; Ps 8,4; 65,7ss; 102,26; 104,2ss i dr.). Navedeni nam izvještaji govore o veličini, mudrosti i ljepoti Božjoj koja se očituje i sjaji u njegovu radu. Ovaj božanski rad je izvor i model čovjekova rada, njegov prauzor.²⁰ Ali čovjek, koliko god bio gospodar zemlje, nije još uvijek njezin vlasnik. Stoga nikad ne bi trebao smetnuti s uma da mu je Bog povjerio stvoreni svijet, s vlašću da zaposjedne i napuči zemlju, da je podloži i svojim rukama obrađuje, ali isto tako da je ne uništava, jer će od njega tražiti račun o upravljanju. To zapravo znači da čovjekov posao »koji izlazi na dnevni posao i na rad do večeri« (Ps 104,23) valja promatrati u kontekstu Božjeg rada i njegove izričite volje da čovjek radi (post 2,5.15; 3,19; Izr 18,9), koji je, promatran s tog stajališta, neka vrsta službe u djelu stvaranja, osim što je svrha čovjekova samoodržavanja (Post 1,28s; 3,17-19).

Ne ignorirajući svu mučninu čovjekova rada, ipak je on prelijepa i uzvišena stvar, a nameće se svakom čovjeku još prije nego što sazna da je pozvan k spasenju Božjem. Premda čovjekova djela ne bivaju stvorena s jednom riječju kao Božja (Post 1,1ss), nego proizlaze iz truda i znoja, ipak ona mogu biti dobra i lijepa, gotovo savršeno uređena. Po njima se čovjek uvelike upriličuje svome Stvoritelju, postaje mu veoma blizak. Rad, pa makar se odvijao na proklesoj zemlji, nije čovjekova degradacija upravo zato što i Bog radi i hoće da čovjek radi. Tà i Bog je lončar, poljodjelac, vrtlar, vinogradar i sl., koji mijesi i obrađuje zemlju, za čovjeka uređuje edenski vrt zasađujući u njega svakovrsna stabla, a sada mu opet gradi i uređuje udoban stan u nebu. Iznimno je važno da čovjek nikad ne zaboravi da je rad veličanstvena stvar, da njegov rad ima veliku ulogu u djelu obnove Božjeg plana, tj. djela otkupljenja i spasenja svega stvorenja, koje je započelo s Kristovim dolaskom.

20 Tako npr. P. Benoît, nav. čl., str. 74.

3. Smrt kao najveća kazna za grijeh

Prvi su ljudi upoznali pravu veličinu prekršaja i osjetili svu gorčinu kazne tek u trenutku izгона iz edenskog vrta (Post 3,23s), kada su izgubili neposrednu familijarnost i intimnost s Bogom.²¹ Poslije izгона sve se izmijenilo između čovjeka i Boga. Daleko od Boga nije više moguć pristup k stablu života (3,22). Čovjek je predan smrti. Htijući se izjednačiti s Bogom, postao je samo smrtnik. Nastupilo je teško vrijeme ispunjeno patnjom, bolešću i smrću,²² jer su iščezli udobno mjesto, stablo života i sretno doba. Čovjek je dakle, prema Bibliji, zapao u nevolje zbog grijeha, koji je ubrzo potom postao prava stvarnost sa svakojakim konkretnim djelima i posljedicama. Zlo i njegovo uporište – smrt – ušli su u svijet s grijehom. Svatko mora iskusiti smrt, s njom se suočiti, i to osobno, jer: »Tko živ smrti vidjeti neće?« (Ps 89,49; usp. Lk 2,26; Iv 8,51). Vlast kojom nas ona dohvaća i sapinje ima vrijednost znaka: njome se očituje prisutnost grijeha ovdje na zemlji. Ona silovito protuslovi našoj želji za životom i pritiškuje nas poput kazne, pa upravo zato mi u njoj nagoni gledamo kaznu za grijeh.

Odbaciti ovu biblijsku viziju početka grijeha i strašnih posljedica što su uslijedile, znači pripisati smrt ljudskoj naravi ili, što je još gore, ustvrditi da je Bog stvorio smrt, da nije stvorio čovjeka na neraspadljivost. Ne prihvatiti smrt kao Božju odluku (Sir 41,4), koju je izrekao kao presudu poslije čovjekova pada, značilo bi učiniti ljudsku dramu nerješivom, a svijet i misterij zla u njemu nedokučivim apsurdom, neprobojnom mračnom enigmom. Ako bismo riječ »grijeh« uklonili iz rječnika modernog svijeta, to istodobno ne znači da bi zlo iz svijeta nestalo. Radi se o stvarnosti, čija je najrječitija, najočividnija i najstrašnija posljedica smrt. Ništa nije tako sigurno kao smrt.

21 Posve neosnovano F.F. Hvidberg vidi u biblijskom izvještaju o Edenu polemiku protiv pokvarujućeg utjecaja kanaanske religije. (*The Canaanite Background of Gen. I-III*, u VT 10 (1960) 285-294; usp. također J. A. Soggin, *La caduta dell'uomo nel terzo capitolo della Genesi*, u SMSR 33 (1962) 227-256.)

22 Smrt je, prema Bibliji, posljedica grijeha i kazna za počinjeno zlo. Smrtna je presuda izrečena tek u onaj dan u koji je čovjek jeo sa stabla spoznaje dobra i zla (Post 2,17; 3,19). Bog naime nije stvorio smrt (Mudr 1,13); on je čovjeka stvorio za neraspadljivost, a smrt je ušla u svijet tek davolskom zavišću (Mudr 2,23s). Stoga se ne slažemo s onim autorima koji smrt smatraju sastavnim dijelom ljudske naravi. Tako npr. W. Goossens veli: »Post 3,19 prikazuje smrt u isto doba kao posljedicu naravi čovjeka i kao kaznu određenu zbog neposlušnosti« (*L'immortalité corporelle dans les recits de Gen., II, 4b-III*, u EThL 12 (1935), str. 735). Još je izričitiji W. Vollborn kada kaže da je čovjek smrtan po svojoj naravi, ali poslije njegova grijeha ono što je bila posljedica njegove naravi postaje reakcijom božanske svetosti (*Das Problem des Todes in Genesis 2 und 3*, u TLZ 77 (1952) 709-714).

3.1. Postoji li rješenje ljudskoj drami?

Već smo kazali da su muka i bol, nakon časa izгона iz Edena, sastavni dio čovjekova života. Patnja u svim oblicima je čovjekov sudrug od rođenja do smrti, dokle se u zemlju ne vrati (Post 3,19). Udarci i patnje, kao izravna posljedica prvog prekršaja, prate u stopu čovjeka, pojedinca i zajednicu bez razlike,²³ koje najveća hrabrost jedva uspijeva ublažiti i oslabiti, a kamoli ukloniti. Ti bičevi, osim što ga neprestance podsjećaju na grijeh, stalno drže u njemu budnu čežnju za spasenjem i zajedništvom s Bogom. Čovjek se, naravno, ne može sâm osloboditi lanaca smrti, kazne za grijeh koju je na sebe navukao. Jedino ga Bog može izvući iz duboke jame koju mu je davao iskopao a onda u nju gurnuo. I doista, Biblija ne otkriva samo uzrok zla i smrti, nego najavljuje kraj ljudske drame i pobjedu nad smrću. Ne veli samo čovjeku: ti si smrtnan, određena ti je smrt i umrijet ćeš jer si sagriješio, nego isto tako nadodaje: živjet ćeš, jer te je Bog stvorio za besmrtnost. Iako si sagriješio, Bog te i dalje zove na život. Izvještaj o prvom grijehu i kažnjavanju krivaca nije toliko negativan kao što se to u prvi mah čini. Bog, istina, u svojoj pravednosti kažnjava Adama, šalje ga u smrt i dopušta da istrune u prah, ali istodobno u svojoj ljubavi nalazi načina da ga otkupi i oslobodi od ropstva smrti, da ga digne iz prašine i podari mu novi život.

Iz izvještaja se ne može zaključiti da je Bog promijenio mišljenje i da je u svojoj dobroti popustio, kad je dopustio da se čovjek s njime pogađa. Božja srdžba nije promjenljiva, kao što nije promjenljiva njegova volja. Bog nije ni u jednom trenutku postao slab. Pravda će međutim biti zadovoljena nevinom žrtvom – Isusovom smrću. Božja će se spasenjska pravednost očitovati preko križa. Pavao je to dobro znao kada tvrdi da su grijeh i smrt ušli u svijet Adamovim neposluhom, pa tako i grješno čovječanstvo, a opravdanje po Isusu Kristu, drugom i posljednjem Adamu, s kojim je započelo novo čovječanstvo (Rim 5,12-21; 1Kor 15,45-47). Božji čudesni zahvat, koji je on najavio još od samog početka (Post 3,15-19), dokrajčio je zlo i sve njegove posljedice, donio preobrazbu svijetu, a čovjeku omogućio da zadobije izgublenu edensku sreću i uspostavi zajedništvo s Bogom (usp. Iz 65,17-25; Otk 2,7; 22; 2-5). Kazna je upravo otkrila dubinu Božjeg srca i spremnost da oprost, pa je u neku ruku objavljivanje Božjeg milosrđa. Izričući kaznu koju je neizbježno za sobom povukao grijeh, Bog zapravo želi spasiti čovjeka. Jahvistički teolog nije htio nabaciti sliku poraza, već najaviti i istaknuti pobjedu koja ima doći nakon životne borbe i vraćanja u zemlju, tj. poslije smrti. Bog je, prema autoru

23 Govoreći o posljedicama prvog prekršaja, M.J. Lagrange veli da će »svi potomci prvoga ljudskog para nositi kaznu njihova grijeha i radat se u težem stanju, koje je nastupilo poslije onoga izvornog« (*L'innocence et le péché*, u: RB /1897/, str. 361).

Post 3, oborio čovjeka, ali i zasijao nadu, jamčeći mu konačnu pobjedu. Uostalom, nije li čitava Biblija povijest Božjih spasenjskih zahvata u životu jednog naroda? Ako i biva »prisiljen« kazniti Adama ili bilo kojeg drugog grješnika, obuzimlje ga milosrđe i podiže ga čim ovaj zavije k njemu s dna svoje bijede. Bog, koji ostavlja čovjeku nadu u puninu života, otvorit će mu put prema drvu života.²⁴

3.2. *Čovjek je prah, ali prah Božji*

Da bismo razumjeli ideju iz naslova našeg članka, prema kojoj bi kazna izrečena prvim ljudima zbog grijeha bila istodobno osuda njihove prošlosti i navještaj konačne integracije, odnosno novog stvaranja, opet iz praha, kad se u prah vrate, moramo se nakratko zaustaviti na jahvističkom izvještaju o stvaranju čovjeka (Post 2,7). Prema tom tekstu, Bog je stvoritelj čovjekove cjelovitosti. Najprije njegova tijela koje ga uvodi u svijet, u povijest, u vrijeme: »Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog« (r. 7a),²⁵ zatim njegove duše koja oživljuje njegovo tijelo i čini ga živim bićem: »I u nosnice mu udahne duh života. Tako postane čovjek živa duša« (r. 7b).²⁶ Pišćeva igra riječi nije samo puka igra bez ikakva smisla, kao što bi se na prvi pogled moglo zaključiti promatrajući te riječi izdvojeno. Međutim, dovoljno je promotriti tekst u općem kontekstu stvaranja pa da zamijetimo njegov dublji i potpuniji smisao. Autor je naime posegnuo za nazivima 'adam i 'adamah i za antropomorfizmom (Bog lončaru nalik), da bi prenio božansku istinu razumljivim ljudskim jezikom. Pisac je time izrekao svoju vjeru u osobnog Boga stvoritelja čovjeka, kao što je prije toga očitovao u Boga stvoritelja neba i zemlje (2,4b).

Prema tome, svaki je čovjek prah Božji, stvorenje koje je izišlo iz njegovih ruku i koje on neprestance drži i oblikuje u svojim rukama (usp.

- 24 Misterij grijeha nadilazi naš ljudski svijet. Autor Post 3 samo tvrdi da je između čovjeka i Boga stupio na pozornicu treći lik. Međutim, ne završava svoj izvještaj o prvom grijehu a da čovjeku ne pruža neku nadu. Kao što je inicijativa za raskid potekla od čovjeka, inicijativa za izmirenje došla je od Boga. Božja dobrota koju je čovjek prezreo, napokon će pobijediti i »zlo svladati dobrim« (Rim 12,21). Knjiga Postanka pokazuje da je ta dobrota već na djelu (3,15.19; 6,5-8; 12,1s; itd.).
- 25 Služeći se slikovitim hebrejskim načinom izražavanja pisac teksta pridaje Bogu ljudska svojstva te ga prikazuje kako mijesi čovjeka (*ha'adam*), kao što lončar oblikuje svoju vazu. Bog mijesi čovjeka od 'afar, grade koju je uzeo od *ha'adamah*. Kako gl. *jasar* naznačuje lončarov rad s glinom, »prah zemaljski« (*afar*) radije označuje zemlju, lončarovu glinu, radije nego prah u užem smislu riječi. U tekstu dakle, osim antropomorfizma, dolazi do izražaja igra riječi: *adam* – *adamah*.
- 26 U pozadini izvještaja o stvaranju čovjeka nalazi se semitska ideja čovjeka i jedinstva njegove osobe. Prema tom poimanju, čovjek je cjelina, što znači da nije sastavljen od tijela i duše, nego je tijelo i duša. Čovjek nema tijela, nego je tijelo. Tijelo nisu organski dijelovi što oblikuju čovjeka, već tvore njegovu osobu; oni su stvarnost njegova bića, bitak cijeloga njegova bića. Isto vrijedi i za dušu. Čovjek nema duše, nego je duša, živo biće. Tako su tijelo i duša zapravo dva oblika ljudskog bitka.

Post 3,19; 18,27; Ps 30,16; 95,6; Job 4,17; 8,19; 10,10-12; Iz 45,0; 64,7; Jr 1,5; 18,2ss; Rim 9,20-21). Bog nije dakle samo stvoritelj tijela prvog čovjeka, nije samo stvoritelj Adamove osobe, nego svakog čovjeka.²⁷ Osim što je nazivom »prah« izrekao temeljnu teološku istinu o Bogu stvoritelju čovjeka, autoru je taj izričaj dobrodošao da izrazi krhkost tog stvorenja, da predoči njegovu prolaznost i ništavost. Čovjek je prah i kao takav se vraća u prah (Ps 30,10; 103,14; 146,4; Prop 3,20), pridružuje se »stanovnicima praha« (Iz 29,19). Jednom riječju, jahvistički je teolog igrom riječi želio podsjetiti čovjeka na skromno podrijetlo njegova tijela, ali i prisjetiti ga na njegovu neprocjenjivu vrijednost jer je taj »prah zemaljski« Božja građa. Naime, i ništavne stvari, ništavne prema »mudrosti mudrih« odnosno »mudrosti svijeta«, su vrijedne i veoma skupocjene u Božjim očima, u njegovim rukama. Čovjek je čudesno biće, jer ga je Bog čudesno sazdao i jer ga na čudesan način neprstane oblikuje i uzdržava, čak i onda kada ga kara i obara. Stoga je veoma važno imati pred očima tu ideju čovjekove apsolutne ovisnosti o Bogu, o njegovu duhu. Svaki je čovjek, poput prvog čovjeka, neživo biće, nepokretan i ukočen sve dotle dok mu Bog ne udahne svoj duh života koji ga oživljuje i on postaje živo biće. Svi mi dakle dugujemo svoje postojanje Bogu, bez čijeg daha ne bismo imali ni oblika ni života (usp. Ps 104,29s).

Ideja nastanka ili pravljenja čovjeka od zemlje bila je prisutna i kod drugih naroda onodobnoga Srednjeg istoka.²⁸ Biblijski je autor vjerojatno znao za tu ideju te se s njome nadahnuo. Međutim, ono što je u njega izvorno jest činjenica sjedinjenja zemljina praha s božanskim dahom. Zemlja tu nije nikakvo božanstvo, već obična mrtva i bezoblična materija; štoviše, znak čovjekove lomnosti i prolaznosti, nešto što ga neprestano pritišće i sjeća da nije stvoren za ovaj svijet, da nije na ovoj zemlji zato da bi na njoj ostao. Zemlja je za njega samo nužno prijevozno sredstvo, pripravljeno od Boga kako bi mogao stići drugdje. Vraćanje u zemaljski prah za čovjeka zapravo znači kraj teška života odnosno kraj njegovog prolaznog zaustavljanja na zemlji. Tako smrt više nalikuje kaznenoj granici nego kazni. Čovjek se vraća u prah pošto mu njegov Stvoritelj nakratko dah oduzme, da bi ga ponovo iz zemlje pridigao i udahnuo mu novi duh, novi dar života. Čovjek umire da bi živio. Njegov se život mijenja, a ne oduzi-

27 Riječ *adam* u Post 2,7 je opće ime za čovjeka kao vrstu, odnosno ljudski rod, čovječanstvo, a ne za pojedinca, individuuma, budući da pisac pripovijeda o nastanku ljudskog roda, o stvaranju čovjeka općenito. Isti naziv međutim dolazi i kao vlastito ime prvog čovjeka, praoca ljudskog roda (4,25; 5,3 itd.).

28 Tako u Egiptu srećemo boga Hnuma kako, poput lončara, modelira faraona Amenofisa III. (oko 1406.-1370. pr. Kr.) (J. B. Pritchard (ed.), *The Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton, N.J. 1969, str. 569). Ili primjer iz mezopotamijskih spisa, gdje se govori o nastanku čovjeka iz smjese gline i krvi nekoga božanstva koje je za tu svrhu bilo ubijeno (C. Saporetti, *I miti della creazione nel Vicino Oriente Antico*, in »Geo-Archeologia« 1984, 1-2).

ma. Bog ga je stvorio za besmrtnost i on će navijek živjeti, makar morao u određenom trenutku predati svoje tijelo smrti i truleži.

3.3. »Dokle se u zemlju ne vratiš«

Smrt je najstrašnija posljedica istočnog grijeha i ujedno rasplet ljudske drame. Povratak u zemljin prah je veliko finale ovozemaljske utakmice koju svaki čovjek igra u znoju, u patnji, u nadi. Izricanje najteže kazne prvom čovjeku je istodobno objava njegove konačne integracije, anticipacija navještaja uskrsnuća. Pošto Bog preobrazi čovjekovo smrtno tijelo »na svoju sliku«, njegova ranjena narav bit će sanirana, njegovo bolesno srce vraćeno u izvorno stanje, tako da će čovjek ponovo biti dobar kao u početku (Post 1,31). Ali, sve dok se ne vratimo u zemlju a naša trupla ne budu bačena kao smeće i u zemlju satrta (Sef 1,17; Ps 7,6), dok ne postanemo bezvrijedni i ništavni poput njezina praha, naše će svakodnevno jadikovanje, patnje i smrt biti naš vapaj za spasenjem. U znoju lica svoga morat ćemo jesti svoj kruh dokle se u zemlju ne vratimo. Naše su svagdašnje boli, kao i uzdisanje čitava stvorenja, porođajni bolovi koji prenaviještaju otkupljenje, najavljuju novo stvaranje. Kako se posljedice Adamova grijeha nisu sručile samo na njega i na njegove potomke, već i na zemlju, odnosno na čitavo stvorenje, koje je on povukao za sobom i odvuкао u prokletstvo,²⁹ ono sada mora svjedočiti njegov grijeh. I upravo su te patnje čovjeka i životinjâ, bol i jecaj čitavog stvorenja, znak nade, budući da te porođajne muke prenaviještaju rođenje novog stvaranja, nove zemlje i novih nebesa (usp. Iz 65,17; 2Pt 3,13; Otk 21,1).³⁰

Zaključak

Najteža kazna grijeha je smrt. Nije riječ jednostavno samo o smrti koju čovjek može nanijeti drugom čovjeku ili samome sebi, nego o smrti koju

29 Pavao je uvjeren da čitavo stvorenje, koje je protiv svoje volje bilo zasluženo ispraznošću i koje do današnjega dana s nama stene u porođajnoj muci, također gaji nadu da će biti oslobođeno robovanja propasti i ući u proslavljenju slobodu djece Božje. Iako zbog grijeha sav naš svagdašnji rad ostaje mučan, ipak mu je vraćena prava vrijednost nadom u preobraženje u konačnu slavu (usp. Rim 8,18-30).

30 Naravno, to je za nas nedokučivo. Taj veliki misterij nam je dostupan samo vjerom. Ali jednog dana zemlja i čitavo stvorenje, kad budu oslobođeni raspadljivosti i mukâ, neće više svjedočiti o čovjekovu grijehu, nego će zajedno s njime sudjelovati u slobodi djece Božje. Umjesto o Adamovu grijehu, svjedočit će o spasenju što ga je na svijet donio drugi Adam. U Isusovu uskrsnuću, koje nije bilo duhovni čin, već uskrsnuće pravoga tijela, njegova tijela, Pavao neprestance gleda preobraženje čitavog stvorenja, budući da su posljedice Kristova uskrsnuća univerzalne i kozmičke. Zato on vjeruje da će čitavo stvorenje jednog dana biti zahvaćeno Kristovim uskrsnućem i biti uglavljeno i njemu podloženo (Ef 1,10; Kol 1,15s). Drugi Adam je smisao i cilj ne samo čitavog ljudskog roda, već i čitavog stvorenja.

nam predočuje sveopće iskustvo o nečemu što je sigurno. Kao izravna posljedica čovjekova pada, ona je njegova sudbina. Svatko će je iskusiti, jer je suđena svakomu čovjeku. Da bismo osvijetlili taj »put sviju smrtnika« (1Kr 2,2) i ušli u trag misterioznom svijetu koji se otima dohvatit živih, moramo poći od evanđeoske poruke u svjetlu koje spoznajemo da smrt ne može biti bez ikakvog smisla. Bog Evandeljâ je prije svega Bog spasitelj, koji želi da se svi ljudi spase, budući da je potreba spasenja univerzalna. Da bismo dokučili uzrok toga stanja, potrebno je uputiti se od Evandeljâ kroz povijest spasenja od prvog čovjeka, Adama.

Sveta povijest na samom početku govori najprije o postanku ljudskog roda, a onda o čovjekovu grijehu i njegovim posljedicama, tj. o postanku patnje i smrti. Upravo zato što grijeh, patnja i smrt imaju povijest koja započinje poslije stvaranja čovjeka, oni dakle nisu činili izvornu ljudsku narav. Tek pošto je čovjek osobnim i slobodnim činom zapao u pogibelj, rodila se ideja spasa. Biblija zapravo nije ništa drugo doli izvještaj o polaganom, ali čudesnom Božjem spasenjskom zahvatu u korist čovjeka. Prvi navještaj i prvi korak one nade što će se malo-pomalo konačno potpuno razviti u ideju besmrtnosti i uskrsnuća sadržana je već u Post 3,19. Bog vraća čovjeka u prah zemaljski, u smrt, da bi ga iz zemlje ponovo oblikovao i zovnuo na život, jer je njegova moć jača od moći Smrti i Podzemlja. Kazna je tako Božje objavljenje, neka vrsta teofanije primjerene grješniku. Kao po nekoj nutarnjoj logici kazna otkriva čovjeku Boga.

Pravednici što snivaju u prahu Podzemlja uskrsnut će na novi život (Dn 12,2). Post 3,19 je, prema tome, prva pukotina i prvi proboj u tajnu smrti kojoj su podložni svi ljudi bez razlike. Iako misteriozna, ona nije tako mračna, ako je promatramo u svjetlu Božje svemogućnosti koja je u tom tekstu snažno istaknuta, te osobito ako je promatramo u svjetlu spasenjskog misterija Kristova. Krist je grijehu oduzeo svaku vlast (Rim 6,10) a mrtvima donio radosnu vijest da će im biti vraćen život (1Pt 3,19; 4,6). Pošto nas je pomirio s Bogom po svojoj smrti (Rim 5,20), naš je život skriven u Bogu zajedno s Kristom (Kol 3,3). Držeći se riječi Kristove, sigurno ne ćemo nigda vidjeti smrti (Iv 8,51), jer on ima »ključeve Smrti i Podzemlja« (Otk 1,18). Stoga je naša nada već ovdje na zemlji puna besmrtnosti, unatoč brojnim protivštinama i životnim mukama. Zato vjerujemo da će naši pokojnici i bezbrojni mučenici, koji su junački podnijeli strašna mučenja i okrutnu smrt, iz zemlje ponovo ustati i »iz svoje puti tad vidjeti Boga« (Job 19,26). Budući da su umrli s Kristom, njihova je smrt zapravo smrt smrti, kraj kazne, »i njih se ne dotiče muka nikakva« (Mudr 3,1). Psalmist nam dozivlje u pamet da objava riječi Božjih prosvjetljuje (119,130). Neka riječ Božja uvijek, osobito u ovim teškim trenucima koje živi hrvatski narod, bude naša okrjepa i čvrsto uporište našoj nadi da će Krist, kad se u zemlju vratimo, uzeti naše tijelo iz groba da bi ga ponovo stvorio i dao mu oblik svoga uskrsloga tijela, u novom stvaranju, nad kojim smrt ne će više imati moć.

THE POSITIVE FINALITY OF PUNISHMENT

Stipe Jurič

Summary

This paper discusses the story of the fall of man as presented by the yahwistic writer in Gn 3. The sense of story is that suffering and death are the consequences of the primeval fall, and that man was not created by God to be mortal. Adam's sin brought misery, and the punishment which it is led to itself reveals the fact of sin. The condemnation man received by returning to dust from which he was taken is, of course, the origin of death (Gn 2:17; 3:19). In the light of the dominant biblical view that man is an earthy creature (Gn 2:7a; 18:27b; Jb 4:19; Ps 103:14) animated by God's breathing into him the breath of life, the author endeavours to explain man's sentence, his "return" to the ground from which he was taken (Gn 3:19b), and he sees in this text not merely a threat and a punishment together with the announcement of man's final restoration. Man suffers until he returns to the dust from which he has been taken. Returned to dust his breath goes back to the source from which it came. And when man is back from where he started, God too will be back from where he began. The NT will announce in an even more clear and explicit manner the belief that man has a destiny beyond of death and that God will give life to his mortal body and make his perishable and mortal nature imperishable and immortal in Christ. Man is as fragile and insignificant as dust, but he is the dust of God. God will once again mould him from this dust and breathe his own breath into him. God has condemned man to fall under the rule of Death, but from the depths of Death he called him back to life; after sending him to dust he wakens him from this sleep anew (cf. Dn 12:2).